

МАКЕДОНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА –
ОХРИДСКА АРХИЕПИСКОПИЈА
ДЕБАРСКО-КИЧЕВСКА ЕПАРХИЈА
ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА „КАНЕО“

СВЕТИ КЛИМЕНТОВО СЛОВО

ОХРИД
2021

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

271.22(497.7)(082)

СВЕТИКЛИМЕНТОВО слово : [црковен алманах 2021] / [уредник Митрополит
Девбарско-кичевски г. Тимотеј]. - Охрид : Канео, 2020. - 111 стр. :
илустр. ; 17 см

ISBN 978-608-4657-44-6

а) Македонска православна црква -- Зборници

COBISS.MK-ID 52608261

ВЕРНИ ДА СЕ ПОМОЛИМЕ ЗА ОГЛАСЕНИТЕ

Познато е дека богослужението е жива материја која постојано е подложена на промени, па сосема природно е богослужбената литургиска традиција и пракса да ги препознава и прифаќа овие различности кои се плод на нејзиниот долговековен историски развој. Св. Евхаристија, од моментот на нејзиното востановување, во текот на историскиот процес претрпела многу измени, дополнувања и скратувања. Подложена на многу влијанија и измени, таа толку многу го изменила својот надворешен облик, што е многу тешко да се спореди со онаа „вечера Господова“ која по суштина и замисла доаѓа од Христос, за која знаеле и која ја извршувале самите апостоли.

Во Западната Црква ваквата разноликост никогаш не била така силно изразена како во Источната, бидејќи таа уште на самиот почеток постепено започнала со ограничување на помесните особености, а потоа и со постепено нивно укинување. За разлика од Западната, Источната Црква е потолерантна во однос на помесните, односно националните специфичности во делот на јазикот, традицијата, обичаите и т.н. Токму заради тие причини процесот на унификација, кој започнал од втората половина на XI век, а продолжил и преку целиот среден век да се диференцира и дополнително оптоварува, не е апсолутно и безусловно завршен.

Кога зборуваме за чинот на св. Литургија, секако дека мислиме на византискиот чин кој е општо прифатен во Источната православната црква, каде што во сите помесни цркви станало обичај да се извршат две Литургии: Литургија на св. Василиј Велики и Литургија на св. Јован Златоуст. Овие две Литургии се сочувани од дамнина и останале во секојдневната употреба кај нас, а најстарите откриени ракописи потекнуваат од VIII – IX век. Овие две Литургии од византиски тип, според нивниот современ вид може да бидат поделени на три дела, кои прават една неразделива целина, а тоа се:

1. **Проскомидија**
2. **Литургија на огласените**
3. **Литургија на верните**

Предмет на наш интерес е делот од „Литургијата на огласените“, поточно „ектениите и молитвите за огласените“. Според К. Керн: „Самиот назив на овој дел од Литургијата го воскреснува во нас споменот за древната црковна историја, кога многу интензивно постоел институтот на катихуменатот, т.е. огласените кои се подготвуваат за светото крштење“.²

¹ Предавање одржано на свештеничкиот семинар на Дебарско-кичевската епархија во манастирот „Свети Наум Охридски“, 31 октомври 2020 година.

² К. Керн, *Евхаристија*, Охрид 2013, 148.

Овој втор дел од литургијата се јавува како наследство од богослужението на синагогата која била не само „дом за молитва“ туку и „дом за наука“. Тука дидактичкиот момент преовладува над сакраменталниот и црквата се јавува не само како „дом за молитва“ туку и училиште и место за подготовка на катихумените. Токму заради тоа на тој дел од Литургијата им било дозволено на огласените да присуствуваат, бидејќи, тука, сè уште нема принесување на Жртвата. Иако во денешно време Литургијата на огласените го изгубила своето првобитно значење и карактер поради намалувањето на важноста на институтот „катихуменат“, сепак, таа претставува дел од Литургијата кој е богат со дидактички материјал во споредба со литургијата на верните, која е потполно сакраментална.

Така нареченото „движење за литургиско обновување,“ или „евхаристиска преродба“ кое ги зафатило православните од скоро сите Помесни цркви, сериозно започнало да ја менува аскетско - подвижничката свест за православно богослужение. Голем дел од Помесните православни цркви потпаднале под силно влијание на секуларизацијата која придонела кон постепено замрување на црковниот живот. Имено, во контекст на овој нов правец, во кој започнал да се движи црковниот живот, сосема природно и неизбежно било да се појават обиди за реформирање на богослужението, а со тоа и самата св. Литургија.

Како резултат на литургиското обновување, во постојната литургиска пракса, како нов тренд се појавува кретењето или прескокнување на ектениите за „огласените“. Во периодот од Светлата седмица нивното прескокнување се оправдува со тоа што, наместо стандардното пеење на „Трисвето“ се пее „Вие кои во Христа се крстивте во Христа се облековте“

што го оправдува испуштањето на „ектенијата за огласени“. Но, оваа на-видум убедлива аргументација, сепак, можеби не е сосема убедлива ако се земе објективно фактот дека денес на божествените Литургии присуствуваат луѓе кои се под свештеничка забрана или епитимија, а исто така и иновверни туристи и т.н. Но, доколку веќе сакаме да ја следиме традицијата на древната црква, тогаш тоа треба да се прави сукцесивно и до крај. Во тој случај задолжително од храмот треба да излезат иновверните, односно неправославните, а исто така и оние кои се каат.

Но, за миг да се навратиме на древниот институт на огласените, односно катехумените. Огласените, т.е. лицата кои биле подготвувани за крштевање со прогласи или усни упатства, од III век наваму, биле поделени според степенот на нивниот успех во примањето и усвојувањето на овие упатства, на т.н. **слушатели, коленоприклоници и оние кои бараат крштевање**. Првата категорија опфаќа лица кои штотуку се приклучиле на бројот на катехумени. Тие биле нарекувани слушатели затоа што им било дозволено да слушаат читања од Светото Писмо и поуците кои што следат по него, а потоа биле отстранувани од храмот заедно со незнабошците и Евреите, откако законот ќе извикал: „Да, никој од слушателите, и никој од неверниците...“ Во ова група влегувале и бесомачни и покајници со епитимија. Откако слушателите ќе излезеле, катехумените од следните два степени, останувале во храмот за да ги слушаат посебните молитви за нив и да добијат благослов од свештеникот. Прво, се произнесувале молитви за коленоприклониците, а така се нарекувани затоа што биле должни да ги слушаат молитвите со приклонети колена и, на крај, за оние што барале крштевање или просветлување. Откако ќе ги слушнеле посебните молитви за нив и добиеле благослов, исто така и тие го напуштале храмот. Молитвите за бесомачните биле исклучени од Литургиите на св. Василиј Велики и св. Јован Златоуст, веројатно затоа што од IV век тие претставувале посебен обред, кој им бил доверен на специјални лица, т.н. егзорцисти, кои заземале посебна позиција во свештенството, со посебна посветеност кон нивната должност. Исто така, исклучени биле и молитвите за оние кои се каеле, бидејќи јавното покајание било заменето со лична исповед пред свештеник. Од молитвите за огласените, како дел од современиот чин на Литургијата, оставени се само оние што директно се однесуваат на групата од т.н. коленоприклони катехумени, а молитвите кои се однесуваат за катехумените од последниот степен – оние за просветлување, се префрлени на Литургијата на претходноосветените дарови, која се служи за време на светата Четириесетница, во периодот на подготовка за свето крштеание на Велика Сабота. Молитвите за катехумените, со малку изменета форма, се зачувани и во сегашниот чин на св. Литургија, а се содржани во ектенијата и молитвата за огласените.

Анализирајќи го историскиот развој на Литургијата, во нејзините древни чинови засновани на апостолското предание и апостолските

установи, молитвите и ектениите за огласените одговараат на тогашната реална потреба на црквата. Но, со текот на времето доаѓа до слабеење на покајната дисциплина, скратување на предвидениот рок за покајание, воведување на тајна исповед и т.н. кое што придонело институтот катихуменат сè помалку да се доживува онака како што било тоа во раната црква. Според тоа, сосема нормално било ектенијата и молитвата за покајниците полека да исчезнат од чинот на Литургијата. На истиот начин доаѓа до прекинување на институт „егзорцисти“, заколнувачи и т.н., а заедно со нив од Литургијата исчезнуваат ектенијата и молитвата за енергуменати. Што се однесува, пак, до ектенијата и молитвата за огласените, интересно е што литургиските реформатори не се осудиле да ги прекинат, туку оставиле да бидат составен дел од Литургијата на огласените.

Ектенијата за огласените претставува, не само напомнување за исчезнатиот институт на огласени, кој исчезнал во V – VI век заради воведување на праксата крштевање бебиња туку напомнување и на други степени на казни, епитимии и сл. кои постојат во црквата. Затоа Источната црква во чинот на Литургијата во употреба ја задржала ектенијата за „огласени“ преку целиот среден век, сè до наши дни. За тоа очигледно постоеле некои објективни причини и покрај тоа што црквата не го догматизирала чинот, односно последованието на Литургијата.

Епископ Висарион, во книгата „Толкување на божествената литургија“³ наведува три објаснувања за потребата од извршување, односно изговарање на ектенијата за „огласените“ на богослужбата и тоа:

1. Љубов кон оние кои се трудат на мисионерско-просветителското поле;
2. Пројава на љубов кон новороденчињата кои сè уште не го примиле светото крштеание;
3. Пројавување на грижа кон крстените кои не ја знаат православната вера.

На прашањето: Кои се причините за зачувувањето на ектенијата за „огласените“ во чинот на божествената Литургија, познатиот руски литургичар Иван Димитриевски пишува: „Доколку во едно место или еден храм нема огласени или под епитимија, тоа не значи дека во друг храм или на друго место ги нема. Затоа нашата христијанска љубов нè обврзува да се молиме и за нив и да правиме сè што е предвидено од светата древност“.⁴

Прескокнувањето на ектенијата за „огласените“ на Литургијата се практикува и во нашата црква, особено на Господовите празници и за време на целата Светла седмица. Се разбира, на прв поглед, ова молитвено застапништво на верните за катихумените, кои не се присутни на Литургијата, можеби нема смисла. Но, ако обрнеме внимание за значењето на застапништвото за катихумените на Литургијата, тогаш станува јасно

³ Висарион, епископ, *Толкование на Божественную литургию по чину св. Иоанна Златоустаго и св. Василия Великаго*, Санкт Петербург 1895, 172-174.

⁴ Ив. Димитриевский, *Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной литургии*, Репринт, Москва 1993, 243-244.

дека само првиот и последниот призив (за приклонување на главите) се однесуваат на катихумените, додека, пак, остатокот од прозбите упатени се кон верните, тие да се молат за огласените. Затоа, пак, катихумените, согласно „Апостолските правила“ и Св. Јован Златоуст, се повикани да се молат тивко на колена, додека, пак, заедницата на верните го моли Бога за нив. Св. Јован Златоуст, појаснува дека: „катихумените не одговараат на молбите, туку им се доверени на молитвите на верните, бидејќи нивната молитва сè уште не е благословена да му биде принесена на Христа, тие сè уште ја немаат синовската слобода, и заради тоа потребно им е другите, односно верните да се залагаат за нив. Токму заради таа причина тие се отстрануваат од храмот кога се принесуваат молитвите на верните.“⁵

Роберт Тафт, особено внимание обрнува на фактот дека дел од богослужбените последованија имаат конзервативна природа и честопати продолжуваат да ги репродуцираат молитвословијата и свештените обреди дури и откако ќе ја изгубат врската со реалноста, како што е примерот со ектенијата за „огласените“. Тој нагласува дека: „согласно византиската пракса, еве и после илјада години, катихумените не се испуштени никаде, а молитвите и ектениите наменети за нив продолжуваат да се печатат и денес во Службениците“.⁶ Осврнувајќи се на св. Максим Исповедник, кој во делото „За црковната хиерархија“, разрешувањето на катихумените тој го нарекува мртво слово, посочувајќи дека византиските извори од VI до X век ја покажуваат востановената пракса да се крстат бебињата на 40-тиот ден по раѓањето, а во X век, молитвите и ектениите за катихумените почнуваат да исчезнуваат од литургиските списоци на дневниот циклус и остануваат само на Литургијата.⁷

⁵ Х. Матеос, *Литургија на Словото во византиското богослужение*, Охрид 2019, 276-277.

⁶ Р. Тафт, *Катехуменат в Великой Церкви*, Статьи Т. II, *Литургика*, Омск 2011, 351-354.

⁷ Исто, 351-354.

Молитвата и ектенијата за катихумените, дури и со исчезнувањето на самиот институт катехумени во црквата, сепак останала на своето место во чинот на византиската Литургија до крајот на 20 век. Во 1895 г., Г. Метаксас, споредувајќи го грчкото и руското богослужение, забележува дека во Русија „никогаш не се пропуштаат молитвите и ектениите за огласените, односно катихумените“.⁸ Но сепак, тоа не значи дека во Руската црква немало обиди за реформирање на богослужението и нивно отфрлање од чинот на божествената Литургија. За посакуваното укинување на ектенијата за огласените се дискутирало при подготовките за Серускиот помесен собор, некаде на почетокот од XX век каде што некои епархиски архиереи во своите извештаи го застапуваат мислењето во прилог на укинувањето на молитвите и ектенијата за огласените бидејќи тие го немаат своето некогашно значење.⁹

Во Грција, изоставувањето на ектенијата со молитвата за огласените, односно катихумените, со возгласот **„Да и тие со нас да го слават...“** очигледно започнало кон крајот на 19 век, а според современата грчка парохиска пракса, истите често пати се изоставаат. Но, ваквото кратење, исто така се однесува и на сугубата ектенија и на двете ектении на верните, така што веднаш по Евангелието следи возгласот **„Та секогаш пазени под Твојата власт ...“** и започнува херувимската песна. Во најголем број парохиски цркви забележливо е читање на двете мали ектении, или само втората мала ектенија, додека, пак, сугубата ектенија и молитвите за катихумените се прескокнуваат. Но, сепак, во некои епархии, односно парохии овој дел од Литургијата е присутен во целост од **„Да речеме сите ...“** до **„Та секогаш пазени под Твојата власт ...“**. Праксата на ваквото целосно изоставување на овој дел од Литургијата се рефлектира и во старите и во новите литургиски упатства на Грчката црква, кои, слично на руските годишни литургиски упатства, служат како практичен водич за богослужба во парохиските цркви и во повеќето манастири.

Во својата компаративна студија *„Служењето на божествената Литургија во Грција и Русија“* В. Печатнов, наведува неколку важни фактори кои придонеле за ваквото скратување, меѓу кои:

- 1) Служење на светата Литургијата заедно со утрената;
- 2) Рационалистичко разбирање на богослужбата, што се појавило како резултат на современото грчко „Просветителство“; интелектуалниот тренд кој доминирал врз грчката интелигенција во 18 и 19 век, карактеризиран со омаловажување, или дури и негирање на мистичното искуство и со тенденција да се изучуваат религиозни прашања со помош на „здравиот разум“ и да се применуваат резултатите од ваквите истражувања во служба на современото општество.

⁸ В. В. Печатнов, *Божественная литургия в России и Греции*, Сравнительное изучение современного чина, Москва 2008, 148.

⁹ *Отзывы епархиальных архиереев по вопросу о церковной реформе*, Санкт Петербург 1906, Вып. I, 441; II, 286; II, 333; II, 461.

3) Тенденција за брзање, која се појавила кај многу свештенослужители, предизвикана од страв дека не ќе успеат да ги завршат парохиските обврски доколку службата трае долго. А кога таквото чувство е комбинирано со рационалистичко разбирање на богослужбата, скратувањето е неизбежно.¹⁰

Молитвите и ектенијата за огласените, односно катихумените очигледно изгледале анахроно, бидејќи во тоа време во црквата немало вистински катихумени, па според тоа, ваквиот пропуст се оправдувал за да се заштеди време кое што можело да се искористи за проповед.

Но, во современиот чин на грчкиот Службеник (Иератикон 2002 и Иератикон 2004), за разлика од претходните изданија, ектенијата и молитвата за огласените се дадени во целост, а грчкиот текст за овој дел од божествената Литургија е скоро ист како оној што е претставен во словенските, односно и во нашите Службеници. Меѓутоа, во пракса, ситуацијата е поинаква и тие обично се изоставаат, односно се прескокнуваат, не обрнувајќи внимание на тоа дека во Службеникот (Иератикон 2002), за прв пат во изданијата на Службеникот ставена е фуснота, која ја карактеризира сегашната пракса како неточна, а се повикува на Одлуката на Светиот синод на Грчката црква од октомври 1999 година, која препорачува „овие молитви да бидат гласно читани пред народот и на нивното вистинско место“.¹¹

За отфрлањето на некои елементи од византиската Литургија, познатиот руски современ литургичар Михаил Желтов вели: „Треба да помниме дека многу од она што на неког навидум му изгледа чудно и погрешно, е всушност или најсуптилниот резултат на многувековната историја на развој на богослужението, или, пак, интересна и вредна трага од древната пракса (која што во краен случај на никого не му пречи), а истата сведочи за врската помеѓу современото богослужение со древното“ и „не е во ред да се менува без правилно разбирање: што, како и од каде потекнува“.¹²

Следејќи го трендот на кратење и прескокнување на одредени „непотребни“ елементи во св. Литургија, потребно е да се напомени дека не само произнесувањето на ектенијата за огласените изгледа бесмислено. Исто така, според таа логика нема смисла да се пее „Ви е кои што во Христа се крстивте ...“ и во спомнувањето на „оние што лежат овде и насекаде, православни“ (ако никој не е погребан во црквата) и за „целото наше братство во Христа“ („Братството на Светиот гроб“) што вклучува не само свештеници, јеромонаси, јероѓакони, монаси и сл., како во сите манастири, туку и епископи.“¹³ И, доколку нема причесници на литургијата, тогаш не е јасно кому му е упатен повикот за благодареење: „Откако ги примивме божествените, светите, пречисти, бесмртни, небесни и животворни страшни Христови Тајни достоино му благодариме на Господа“. Веројатно, би било логично да се изостави и тоа, и така би можеле понатаму да продолжиме да правиме

¹⁰ В. В. Печатнов, *Божественная литургия в России и Греции*, 141-145.

¹¹ *Ιερατικόν Αθήναι*, *Εκδ. τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*. 2004, 119-120.

¹² Михаил Желтов, <http://mzh.mrezha.ru/>

вакви измени во богослужението сè додека не се претвори во нешто безлично и безоблично, кое што ни малку не би личело на величествениот и велелепен византиски чин. И, како можеме да го наречеме овој дел од литургијата „Литургија на огласените“ без „огласени“ и која би била смислата во понатамошните молитви на „верните“ кога нема никој друг освен нив?

Темелното историско разгледување и истражување доведува до убедување дека, сè што на прв поглед изгледа неразбирливо, нејасно, па дури и погрешно, во никој случај не мора да значи дека всушност е погрешно. Благодарение на својот конзерватизам литургиската традиција зачувала многу вредни работи кои, доколку би се спровела избрзана реформа, тие засекогаш би биле изоставени од црковниот живот. Реконструкцијата на Литургија, особено во делот на „литургија на огласените“, поконкретно на ектенијата и молитвата за огласените, не смее да биде иницирана од поедини свештеници или епископи (конзерватори или реформатори), туку тоа треба да биде втемелено на одлука од виша црковна власт.

¹³ К. Керн, *Евхаристија*, 173.